

Mariusz Celmer

ORCID: 0000-0001-9770-7122

(Liceum Ogólnokształcące nr I im. Marii Curie-Skłodowskiej w Makowie Mazowieckim)

OKUPACYJNE LOSY JANA LENKIEWICZA-IPOHORSKIEGO. PRZYCZYNEK DO AKCJI GESTAPO PRZECIWKO POLSKIEJ INTELIGENCJI W REJENCJI CIECHANOWSKIEJ W 1940 R.

Losy Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, działacza społecznego i politycznego II Rzeczypospolitej, właściciela majątku Leśniewo w powiecie makowskim, są, niestety, dzisiaj mało znane¹. Jako poseł na Sejm RP w latach 1935–1938 reprezentował cztery powiaty Mazowsza Północnego wchodzące w skład okręgu wyborczego, którego był mieszkańcem. Zaangażowanie społeczno-polityczne bohatera mojego artykułu było powodem aresztowania go przez Gestapo w 1940 r. w ramach akcji prowadzonej przeciwko polskiej inteligencji (Intelligenzaktion), m.in. w rejencji ciechanowskiej, a w konsekwencji jego śmierci w KL Mauthausen-Gusen. Wojenne dzieje Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego odzwierciedlają sytuację polskich elit przywódczych pod okupacją niemiecką w okresie II wojny światowej.

Jednym z głównych celów niemieckiej polityki podczas wojny była eksterminacja narodu polskiego. W pierwszej kolejności okupant zamierzał wyeliminować elity społeczne, przede wszystkim inteligencję. Działania z tym związane w latach 1939–1940 objęły również teren Mazowsza Północnego (Intelligenzaktion Masowien). Obszar ten w większości został włączony do utworzonej jesienią 1939 r. rejencji ciechanowskiej, która stała się jednostką administracyjną Prowincji Prusy Wschodnie (na jej czele jako gauleiter i nadprezydent stał Erich Koch). W skład rejencji ciechanowskiej

¹ Warto dodać, że niekiedy w dokumentach i niektórych publikacjach występuje on jako Jan Ipohorski-Lenkiewicz.

weszło w całości siedem powiatów: makowski, ciechanowski, mławski, płocki, płoński, przasnyski, sierpecki, oraz częściowo cztery: ostrołęcki, pułtuski, sochaczewski i warszawski. Stolicą rejencji nie został Płock, największe miasto regionu, które w II Rzeczypospolitej stanowiło centrum życia politycznego, kulturalnego i gospodarczego Mazowsza Północnego, lecz Ciechanów – ze względu na jego centralne położenie w nowo utworzonej jednostce administracyjnej².

Akcja Gestapo przeciwko polskiej inteligencji w rejencji ciechanowskiej rozpoczęła się 5 kwietnia 1940 r. i trwała kilka dni. W dokumentach Tajnej Policji Państwowej w Ciechanowie została ona określona jako „akcja prewencyjna przeciwko ruchowi oporu polskiej inteligencji”. Masowe aresztowania przeprowadzono na mocy zarządzenia Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (Reichssicherheitshauptamt – RSHA) z 3 kwietnia 1940 r. Oznaczało to, że decyzja w tej sprawie została podjęta w Berlinie za wiedzą i zgodą Reinharda Heydricha, który stał na czele RSHA oraz był bliskim współpracownikiem Reichsführera SS Heinricha Himmlera³.

Działania prowadzone przez Niemców w ramach Intelligenzaktion na terenie omawianej rejencji dotknęły głównie działaczy politycznych i społecznych, urzędników, duchownych, nauczycieli, studentów, policjantów, ziemian i rolników. Wśród uwięzionych osób znaleźli się ludzie, którzy należeli do elity Mazowsza Północnego. Warto tu wymienić burmistrza Ciechanowa Andrzeja Koperkiewicza czy członków redakcji „Expressu Mazowieckiego”, który ukazywał się w Pułtusku: Fortunata Napierkowskiego, Władysława Bartosza i Aleksandra Duszczyka. Aresztowano także dwóch posłów na Sejm RP z powiatu płockiego – Klemensa Kaczorowskiego, rolnika i działacza OZN, który zmarł w KL Auschwitz w czerwcu 1942 r., oraz Wincentego Kępczyńskiego, z zawodu kołodzieja, działacza społecznego i członka PPS, któremu udało się przeżyć pobyt w KL Dachau. Z kolei ksiądz Leon Kulasziński z Płocka został przewieziony do obozu w Dachau, gdzie zmarł w listopadzie 1941 r.⁴

Aresztowani przedstawiciele inteligencji polskiej byli kierowani do obozu przejściowego w Działdowie (Durchgangslager Soldau), a następnie wywożeni do obozów koncentracyjnych: kobiety do Ravensbrück, mężczyźni do Dachau. W kwietniu 1940 r. z rejencji deportowano 1259 osób: 19 kwietnia do KL Dachau przybył transport 1176 mężczyzn, natomiast cztery dni później 83 kobiety trafiły do KL Ravensbrück⁵. Z kolei w maju i czerwcu 1940 r. w trzech transportach 313 więźniów pochodzących z rejencji ciechanowskiej przewieziono z KL Dachau do podobozu Gusen, który stanowił pierwszą filię KL Mauthausen. Niektórzy z nich trafili później z powrotem do KL Dachau. Od jesieni 1940 r. część więźniów była przenoszona z Dachau i Mauthausen do innych obozów koncentracyjnych III Rzeszy Niemieckiej: Auschwitz,

² Szerzej na temat akcji niemieckiego nazistowskiego aparatu terroru przeciwko inteligencji polskiej na terenie Mazowsza Północnego w latach 1939–1940 zob.: M. Przegiętka, *Akcja Gestapo przeciwko polskiej inteligencji w rejencji ciechanowskiej. Aresztowani i deportowani do obozów koncentracyjnych w III Rzeszy w kwietniu 1940 r.*, Warszawa 2020; M. Wardzyńska, *Był rok 1939. Operacja niemieckiej policji bezpieczeństwa w Polsce Intelligenzaktion*, Warszawa 2009, s. 221–237.

³ M. Przegiętka, *Akcja Gestapo przeciwko...*, s. 115–116.

⁴ *Ibidem*, s. 164–166.

⁵ *Ibidem*, s. 115–116, 137; *idem*, *Aresztowania i deportacje do obozów koncentracyjnych z ziem wcielonych do Rzeszy w kwietniu i maju 1940 r. Próba oszacowania skali Intelligenzaktion*, „Dzieje Najnowsze” 2022, nr 1, s. 99.

Buchenwaldu, Sachsenhausen, Neuengamme, Ravensbrück (podobóz dla mężczyzn), Lublina, Flossenbürga, Stutthofu, Arbeitsdorfu, Gross-Rosen i Natzweiler⁶. W tym okresie zdarzały się też rzadkie przypadki zwolnienia osób z obozów, najczęściej wskutek zabiegów podjętych przez najbliższą rodzinę lub działań pracodawców. Marcin Przegiętka ustalił, że spośród 855 więźniów zostało zwolnionych zaledwie 84 (73 mężczyzn i 11 kobiet), w odniesieniu do których istnieją dokładniejsze dane. W niemieckich obozach koncentracyjnych zmarły lub zostały zamordowane co najmniej 383 osoby, które Gestapo aresztowało w kwietniu 1940 r.⁷

Niemiecka akcja eksterminacyjna nie ominęła oczywiście powiatu makowskiego, z którym bardzo związany był Jan Lenkiewicz-Ipohorski⁸. Podczas Intelligenzaktion aresztowano co najmniej kilkadziesiąt osób z tego terenu, m.in.: Jerzego Bargielskiego, notariusza z Makowa Mazowieckiego; Zdzisława Kaźmierkiewicza, nauczyciela z Gąsewa; Jana Macha i Wacława Zatorskiego, nauczycieli z Chodkowa; Romana Nowotkę, nauczyciela z Makowa Mazowieckiego; Mieczysława Paszkowskiego, urzędnika z Jaciążka; Alfonsa Pepłowskiego, alumna z Rzewnia; Władysława Pisarskiego, aptekarza z Makowa Mazowieckiego; Władysława Ryżyńskiego, policjanta z Płoniaw; Stanisława Tabakę, nauczyciela z Krasnosielca; Józefa Trybułę, podoficera WP z Różana; Mariana Wierniewicza, rolnika oraz działacza społecznego i politycznego z Magnuszewa Małego; Władysława Ziemskiego, rolnika i właściciela ziemskiego z Bazaru⁹. Jedną z ofiar Intelligenzaktion w powiecie makowskim – jak wiemy – był również Jan Lenkiewicz-Ipohorski¹⁰.

⁶ *Idem, Akcja Gestapo przeciwko...*, s. 175–176.

⁷ *Ibidem*, s. 177–179, 203.

⁸ Powiat makowski w okresie II RP należał do północnej części województwa warszawskiego. Siedzibą jego władz było miasto Maków Mazowiecki, położone nad rzeką Orzyc. W jego skład wchodziło 10 gmin: Maków Mazowiecki, Różan, Krasnosielc, Karniewo, Sielc, Sielun, Smrock, Sypniewo, Perzanowo i Płoniawy. Powiat miał głównie charakter rolniczy. Przemysł występował przede wszystkim w miastach Maków i Różan oraz w osadzie Krasnosielc. Powierzchnia powiatu liczyła 1136,3 km². Według spisu powszechnego z 1931 r. mieszkało w nim 65 561 osób: 31 866 mężczyzn i 33 695 kobiet. Dwa największe miasta powiatu: Maków Mazowiecki (6645) i Różan (4279), liczyły łącznie 10 924 osoby, natomiast we wsiach mieszkało 54 637 osób. Narodowość polską (w sensie deklarowanego swojego języka ojczystego) w 1931 r. podało 57 875 osób, żydowską (hebrajską) 7120, niemiecką 241, ukraińską 34, rosyjską 12, a białoruską 4. Inny język zadeklarowały 53 osoby, natomiast 222 mieszkańców nie wskazało swojego języka ojczystego, czyli przynależności do określonej grupy narodowościowej lub etnicznej. Mieszkańcy powiatu makowskiego w czasie spisu następująco wskazali swoją przynależność wyznaniową: rzymskokatolicką – 57 822 osoby, greckokatolicką i obrządek wschodni Kościoła katolickiego – 32, prawosławną – 26, ewangelicko-augsburską – 283, ewangelicko-reformowaną – 6, inne chrześcijańskie – 34, wyznanie mojżeszowe – 7172 osób. Natomiast 38 osób nie określiło bliżej swojego wyznania, a 148 w ogóle nie podało przynależności wyznaniowej. Na terenie powiatu makowskiego funkcjonowały organizacje i instytucje kulturalne oraz oświatowe, zarówno społeczności polskiej, jak i żydowskiej. Szerzej na temat struktury ludności i rozwoju gospodarczego powiatu makowskiego w okresie II RP zob.: D. Budelewski, *Powiat Maków Mazowiecki w latach Drugiej Rzeczypospolitej. Życie polityczne, społeczno-gospodarcze, szkolnictwo i kultura*, Maków Mazowiecki 2015, s. 21–26, 229–290; *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo warszawskie*, Warszawa 1937, s. 2, 35, 39; I. Wesołek, *Monografia m. Makowa-Maz.*, Maków Mazowiecki 1938 [reprint Maków Mazowiecki 1993], s. 58.

⁹ M. Przegiętka, *Akcja Gestapo przeciwko...*, s. 224, 278, 318, 336, 348, 350, 354, 370, 396, 398, 406, 416, 420.

¹⁰ Marcin Przegiętka nie wymienia go jednak w swojej książce *Akcja Gestapo przeciwko...* wśród osób objętych tą niemiecką operacją, prowadzoną w rejencji ciechanowskiej w kwietniu 1940 r.

Losy Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego

Urodził się 15 marca 1881 r. w miejscowości Berezówka koło Bobrujska jako syn Władysława Lenkiewicza-Ipohorskiego oraz Michaliny z domu Borodicz. W czasie studiów w Moskwie uczestniczył w działalności niepodległościowej, za co trzykrotnie był więziony, a następnie zesłany. Po wybuchu I wojny światowej wcielono go do armii rosyjskiej. Pod koniec jej trwania, w 1917 r., został członkiem Związku Wojskowych Polaków i żołnierzem I Korpusu Polskiego.

W okresie II Rzeczypospolitej zamieszkał w majątku Leśniewo w powiecie makowskim¹¹. W tym czasie pełnił wiele funkcji społecznych i samorządowych: był członkiem Rady Gminnej w Karniewie oraz Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego w Makowie Mazowieckim, prezesem Okręgowego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych oraz radcą Izby Rolniczej w Warszawie. W 1932 r. został prezesem Zarządu Rady Powiatowej Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w Makowie Mazowieckim. Za wkład w rozwijanie rolnictwa i spółdzielczości został uhonorowany orderem Polonia Restituta.

W latach 1935–1938 był posłem na Sejm RP IV kadencji z okręgu wyborczego nr 9, w skład którego wchodziły powiaty: ciechanowski, makowski, mławski i przasnyski. Należał do BBWR i Grupy „Jutro Pracy”. Brał udział w pracach dwóch komisji sejmowych – oświatowej i pracy¹².

Z materiałów źródłowych wynika, iż jako parlamentarzysta dwukrotnie zabierał głos w czasie posiedzenia sejmu. W trakcie dyskusji 26 lutego 1936 r., dotyczącej ustawy budżetowej, pozytywnie ocenił zrównoważenie budżetu państwa. Jednocześnie skrytykował biurokrację panoszącą się w strukturach aparatu państwowego II RP. Ponadto, jako przedstawiciel i działacz obozu sanacyjnego, przywiązywał dużą wagę do autorytetu osoby nieżyjącego już wtedy marszałka Józefa Piłsudskiego. „Budżet Państwa Polskiego został zrównoważony,

Jan Lenkiewicz-Ipohorski.
Domena publiczna

¹¹ Według danych z 1930 r. jego majątek Leśniewo liczył 264 ha powierzchni.

¹² D. Budelewski, *Powiat Maków Mazowiecki...*, s. 112, 126 (przyp. 239, 343); *Kto był kim w Drugej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski przy współprac. G. Mazura i K. Stepana, Kraków 1994, s. 343–344; P. Majewski, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. III: K–L, red. G. Mazur, Warszawa 2005, s. 326–327; *Skład osobowy Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1935, s. 16, 32.

242.

**OGŁOSZENIE
GENERALNEGO KOMISARZA WYBORCZEGO**

z dnia 20 września 1935 r.

Na mocy art. 76 ord. wyb. do Sejmu z dnia 8 lipca 1935 r. (Dz. Ust. Nr. 47, poz. 319) ogłaszam, że dnia 8 września 1935 r. na posłów do Sejmu zostali wybrani:

W OKR. Nr. 1, M. WARSZAWA:

P. Marjan Zyndram - Kościalkowski, lat 43, Minister, zamieszkały w Warszawie, ul. Nowy-Swiat Nr. 69.

P. Antoni Snopczyński, lat 39, rzemieślnik, zamieszkały w Warszawie, ul. Al. Ujazdowskie Nr. 39.

W OKR. Nr. 2, M. WARSZAWA:

P. Franciszek Urbański, lat 43, urzędnik prywatny, zamieszkały w Warszawie, ul. Marszałkowska Nr. 81.

P. Wacław Wiślicki, lat 52, przemysłowiec, zamieszkały w Warszawie, ul. Malczewskiego Nr. 15.

W OKR. Nr. 3, M. WARSZAWA:

P. Zygmunt Gardecki, lat 46, malarz dekoracyjny, zamieszkały w Warszawie, ul. Piłicka Nr. 18.

P. Jan Hoppe, lat 33, urzędnik, zamieszkały w Warszawie, ul. Narbutta Nr. 5-a.

W OKR. Nr. 4, M. WARSZAWA:

P. Roman Krukowski, lat 51, b. pracownik samorządowy, zamieszkały w Warszawie, ul. Czackiego Nr. 8.

P. Wojciech Stępczyński, lat 39, dziennikarzysta, zamieszkały w Warszawie, ul. Langiewicza Nr. 5.

W OKR. Nr. 5, M. WARSZAWA:

P. Walery Sławek, lat 56, pułkownik dyplomowany, Prezes Rady Ministrów, zamieszkały w Warszawie, ul. Al. Szuca Nr. 16.

P. Włodzimierz Szczepański, lat 37, adwokat, zamieszkały w Warszawie, ul. Piusa XI Nr. 30.

W OKR. Nr. 6, M. WARSZAWA:

P. Eugeniusz Jurkowski, lat 38, urzędnik państwowy, zamieszkały w Warszawie, ul. Stalowa Nr. 26.

P. Andrzej Wierzbicki, lat 58, inżynier-technolog, zamieszkały w Warszawie, ul. Grochowska Nr. 159.

W OKR. Nr. 7, M. WARSZAWA:

P. Wojciech Sosiński, lat 42, instruktor rolny, zamieszkały w Warszawie — Żoliborz, ul. Krasieńskiego Nr. 16.

P. Bruno Bronisław Wanke, lat 39, ogrodnik, zamieszkały w Warszawie, ul. Gorczewska Nr. 26.

W OKR. Nr. 8, M. PULTUSK:

P. Stanisław Kielek, lat 49, rolnik, zamieszkały we wsi Chrzęsno, gm. Tuszczyk, pow. radzyńskiego.

P. Stefan Dąbrowski, lat 39, rolnik, zamieszkały we wsi Kowalewice, gm. Gołbicie, pow. pultuskiego.

W OKR. Nr. 9, M. MŁAWA:

P. Jan Lenkiewicz - Iphorski, lat 54, rolnik, zamieszkały w Lesinie, pow. makowskiego.

P. Stefan Olszewski, lat 38, adwokat, zamieszkały w Ciechanowie, ul. Warszawska.

W OKR. Nr. 10, M. SIERPC:

P. Bronisław Chojnacki, lat 40, nauczyciel, zamieszkały w Susku, pow. sierpeckiego.

P. Bożdan Chelmiński, lat 40, rolnik, zamieszkały w majątku Kowalki, pow. rypińskiego.

W OKR. Nr. 11, M. WŁOCŁAWEK:

P. Leopold Tomaszewicz, lat 42, dziennikarz, zamieszkały w Warszawie, ul. Adamska Pluga Nr. 113 m. 4.

P. Wacław Szymański, lat 43, rolnik, zamieszkały w Pasiece, gm. Dobrzelin, pow. kutnowskiego.

W OKR. Nr. 12, M. PŁOCK:

P. Antoni Hanebach, lat 41, pracownik samorządowy, zamieszkały w Warszawie, ul. Sienna Nr. 65.

P. Klemens Kaczorowski, lat 49, rolnik, zamieszkały we wsi Brwilno, pow. plockiego.

W OKR. Nr. 13, M. ŁOWICZ:

P. Kazimierz Dublasiewicz, lat 42, urzędnik, zamieszkały w Warszawie.

P. Antoni Pacholczyk, lat 44, dyrektor biura Zw. Prac. Samorz. Terytor., zamieszkały w Warszawie.

W OKR. Nr. 14, M. SKIERNIEWICE:

P. Tadeusz Ropelewski, lat 42, kapitan, zarządcą Rezydencji Pana Prezydenta w Spale, zamieszkały w Spale, pow. rawsko-mazowieckiego.

P. Tadeusz de Thun, lat 38, rolnik, zamieszkały w Zablociu, gm. Lubania, pow. rawsko-mazowieckiego.

W OKR. Nr. 15, ŁÓDŹ:

P. Lajb Mincberg, lat 51, przemysłowiec, zamieszkały w Łodzi, ul. Główna Nr. 47.

W OKR. Nr. 16, M. ŁÓDŹ:

P. Marjan Wadowski, lat 38, urzędnik państwowy, zamieszkały w Łodzi, ul. Karolewska Nr. 52.

W OKR. Nr. 17, M. ŁÓDŹ:

P. Ludwik Waskiewicz, lat 47, urzędnik komunalny, zamieszkały w Łodzi, ul. 6 Sierpna Nr. 22.

P. Michał Wymysłowski, lat 42, przedsiębiorca, zamieszkały w Łodzi, ul. Lenartowicza Nr. 17.

W OKR. Nr. 18, M. ŁÓDŹ:

P. Stefan Wyganowski, lat 42, rolnik, zamieszkały w Pokrzywnicy, gm. Piątek, pow. łęczyckiego.

P. Wincenty Gortat, lat 26, rolnik, zamieszkały w Gorze Białdzychowskiej, gm. Poddebice, pow. łęczyckiego.

W OKR. Nr. 19, M. KOŁO:

Ks. Stefan Downar, lat 49, proboszcz, zamieszkały w Pyzdrach, pow. konińskiego.

P. Wincenty Grętkiewicz, lat 37, burmistrz, zamieszkały w Komnie.

W OKR. Nr. 20, M. KALISZ:

P. General Felician Sławoj - Składkowski, lat 50, Wiceminister Spraw Wojskowych, zamieszkały w Warszawie.

P. Feliks Marsjański, lat 41, ziemianin, zamieszkały w maj. Majków, gm. Tymec, pow. kaliskiego.

W OKR. Nr. 21, M. SIERADZ:

P. Wacław Budzyński, lat 43, redaktor, zamieszkały w Łodzi, ul. Wierzbowa Nr. 40.

P. Franciszek Bartzak, lat 38, rolnik, zamieszkały w Szadku, pow. sieradzkiego.

W OKR. Nr. 22, M. PIOTRKÓW:

P. Stanisław Pomianowski, lat 37, rolnik, zamieszkały w Jasionku, gm. Biała, pow. brzezińskiego.

P. Jan Drozd - Gierzyński, lat 46, dyrektor gimnazjum, zamieszkały w Piotrkowie, ul. Piarska Nr. 2.

W OKR. Nr. 23, M. RADOMSKO:

P. Dominik Drajwa, lat 46, inspektor samorządowy, zamieszkały w Piotrkowie.

P. Witold Nowicki, lat 56, rolnik, zamieszkały w Wieluniu.

W OKR. Nr. 24, M. KIELCE:

P. Stanisław Car, lat 52, prawnik, b. Minister Sprawiedliwości, b. Wicemarszałek Sejmu, zamieszkały w Warszawie, Al. Jerozolimskie Nr. 65.

P. Henryk Chyby, lat 37, rolnik, zamieszkały we wsi Bobrza, pow. kieleckiego (poczta Zaganańsk).

W OKR. Nr. 25, M. CZĘSTOCHOWA:

P. Jerzy Paciorkowski, lat 42, prawnik, Minister Opieki Społecznej, zamieszkały w Warszawie, ul. Wilanowska Nr. 18.

P. Wacław Kobyłecki, lat 41, dyrektor K. K. O., zamieszkały w Częstochowie, ul. N. Marii Panny Nr. 24.

Ogłoszenie generalnego komisarza wyborczego o wyborze m.in. Jana Lenkiewicza-Iphorskiego na posła Sejmu RP, 20 IX 1935 r., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19352160242/O/M19350242.pdf> (dostęp 21 XII 2023 r.)

HISTORIA

społeczeństwo przyjęło to z radością; społeczeństwo oceniło należyte prace i wysiłki rządu polskiego w tym kierunku – mówił podczas posiedzenia sejmu. – Chciałbym, ażeby – jak to powiedział p. marszałek Miedziński w związku z pierwszą mową p. wicepremiera Kwiatkowskiego – i następny budżet był również zrównoważony. Natomiast, czy ten budżet ogólny jest przystosowany do życia obecnego – tego nie wiem; wiem tylko, że budżet ten zrównoważony został w dużej mierze ofiarami świata pracy. Lecz nie tylko świat pracy dawał dowód ofiarności swojej dla państwa. Spójrzmy w czasy od zarania powstania naszego państwa. Całe społeczeństwo dawało dowody ofiarności dla państwa. Wspomnijmy czasy, kiedy złoto i srebro, i ostatnie oszczędności społeczeństwo lokowało w pożytkach wewnętrznych, w lokatach nieraz tak dla niego niefortunnych [...]. Mówiąc o przebudowie aparatu państwowego, mam na myśli, że największym niedomaganiem tego aparatu jest to, o czym wie najlepiej p. minister skarbu, wiedzą wszyscy ministrowie, każdy urzędnik, a najlepiej wie i odczuwa same społeczeństwo – to jest przerost naszej biurokracji, nasz system biurokratyczny. Wysoki Sejmie! O tych rzeczach dłużej mówić nie będzie. Sam Marszałek Piłsudski dał wyraz temu przekonaniu, o czym pisze w *Strzępach meldunków* generał Składkowski. Jestem głęboko przekonany, że gdyby ten Wielki Człowiek, ten szczerzy demokratą żył, to połowę wszystkich naleciałości ze wszystkich trzech zaborów w postaci rozmaitych ustaw w jednej chwili – może zbawiennej dla Polski – spaliłby, zaś połowa urzędników zostałaby należyte wynagrodzona i mogłaby prowadzić życie szarego człowieka”¹³.

Po raz drugi wziął udział w dyskusji sejmowej dwa lata później – 22 lutego 1938 r. Dotyczyła ona również finansów państwa, a ściśle projektu ustawy skarbowej z preliminarem budżetowym na rok 1938/1939 w odniesieniu do funkcjonowania Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. W trakcie swojego przemówienia, mimo że był posłem obozu władzy, negatywnie ustosunkował się do sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej w kraju, którą scharakteryzował następująco: „Z tej naszej demokracji mógłby się koń uśmieć. Demokracja to nie jest rzucanie haseł. Demokracja to nie jest podłoże dla demagogii. Demokracja to nie jest ucisk, to nie jest wyzysk, to nie hałaśliwe krzyki na naszych ulicach, wzywające do walki wszystkich przeciwko wszystkiemu. Demokracja według zrozumienia mego, rolnika, to jest to, żeby każda praca ludzka była szanowana, żeby wyzysk pracy miał swoje granice. I takiej demokracji szukałem, a gdzie znalazłem? Może tam w Dębicach, w tym mrowisku pracy ludzkiej, gdzie człowiek za 16 godzin pracy zarabia złotówkę, a może koło Pińska, gdzie zwiedziliśmy pod przewodnictwem marszałka Senatu i oglądaliśmy wioski kresowe i tę nędzę rolniczą, gdzie nie wytrzymał marszałek Senatu i rozdawał własne swoje pieniądze, mówiąc, że nędza ludzka musi mieć granice”¹⁴.

Działalność społeczna i polityczna Lenkiewiczza-Ipohorskiego z okresu istnienia niepodległej Polski stała się przedmiotem zainteresowania niemieckiego aparatu terroru w czasie okupacji. Z tego właśnie powodu został on zatrzymany przez Gestapo 5 kwietnia 1940 r. i osadzony w obozie przejściowym w Działdowie. Jako

¹³ *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Kadencja IV. Sesja zwyczajna 1935/36 r. Sprawozdanie stenograficzne z 18 posiedzenia w dniu 26 lutego 1936 r.*, s. 70–71, https://bs.sejm.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/1A7VXPP7R8LVPLMIBEKTXNKBL7P23A.pdf (dostęp 28 I 2023 r.).

¹⁴ *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Kadencja IV. Sesja zwyczajna r. 1937/38. Sprawozdanie stenograficzne z 74 posiedzenia w dniu 22 lutego 1938 r.*, https://bs.sejm.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/RSYIX5CY9AQP5GU5LJFX1RJSLCAM8X.pdf (dostęp 28 I 2023 r.).

KL. DACHAU		T/D Nr.	<input type="text"/>
IPOHORSKY-LENKIEWICZ, Johann, <small>N A M E</small> <small>Vorname</small>			
15.3.1881, <small>Geb.-Dat.</small>		-	4608, <small>HSB.-Nr.</small>
Höfl. Pers. Karte	☒	Mil. Gov. Quest.	☐
Effektenkarte	☐	Wald-Friedhof	☐
Effektenverzeichnis	☐	Todesmeldung	☐
Postkontr.-Karte	☐	Leichenhauschein	☐
Schreibz.-Karte	☐	Zahnbehandlungskarte	☐
Höfl. Pers. Bogen	☐	Korrespondenz	☐
Mühldorf-H.P.K.	☐	Röntgen-Kontrolle	☐
Krankenscheine	☐	Soz. Vers. Unterlagen	☐
Hospitalkarte	☐	Sterbeurkunde	☐
Geldverw.-Karte	☐		☐
Höfl. Unters. Bogen	☐		☐
		Dokumente:	<input type="text" value="7"/>
		Inf. Karten:	<input type="text"/>
		Bemerkungen:	<input type="text"/>
		Umschlag-Nr.:	<input type="text"/>

Iphorski-Lenkiewicz 4608	Sch.
Jan	15.3.81.
Sandwirt	Berezówka
19. April 1940	Lesńiewo
25. Mai 1940	v 3K Katti P61

Dokumenty dotyczące osadzenia Jana Lenkiewicza-Iphorskiego w KL Dachau w 1940 r. Arolsen Archives

uzasadnienie aresztowania podano narodowość polską¹⁵. Dziewiętnastego kwietnia 1940 r. przeniesiono go do obozu koncentracyjnego w Dachau, w którym otrzymał nr obozowy 4608¹⁶. Następnie, 26 maja 1940 r., został uwięziony w KL Mauthausen-Gusen (nr obozowy 307)¹⁷.

W związku z aresztowaniem i osadzeniem Lenkiewicza-Ipohorskiego w obozie koncentracyjnym starania o jego zwolnienie podjęła żona – Maria Lenkiewicz-Ipohorska¹⁸. Pod koniec lipca 1940 r. za pośrednictwem posterunku Żandarmerii w Karniewie wystosowała ona prośbę do landrata w Makowie Mazowieckim o uwolnienie jej męża. Motywowała ją złym stanem jego zdrowia¹⁹. Prośbę tę w opinii przesłanej do landrata makowskiego poparł komendant posterunku Żandarmerii w Karniewie – Finke, a następnie także sam landrat²⁰. Niestety, mimo tych zabiegów Gestapo odmówiło zwolnienia Lenkiewicza-Ipohorskiego z KL Mauthausen.

We wrześniu 1940 r. Maria Lenkiewicz-Ipohorska po raz drugi zwróciła się do władz niemieckich z prośbą o zwolnienie męża lub zgodę na widzenie się z nim. Tym razem skierowała ją do RSHA w Berlinie. Swoją prośbę uzasadniała następująco: „Od pewnego czasu przeprowadziłam się do Warszawy²¹. Ta sama operacja musi zostać powtórzona zgodnie z załączonym zaświadczeniem, ponieważ moja rodzina została przez bolszewików zesłana na Syberię i ja oprócz mojego męża nie mam innych członków rodziny. Chciałabym zobaczyć się z moim mężem przed trudną operacją i załatwić różne sprawy rodzinne. Zapewniam, że moje sprawy są zgodne z prawdą i proszę o wzięcie pod uwagę mojej prośby”²².

¹⁵ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej AIPN), GK 629/11788, Notatka Gestapo w Ciechanowie dotycząca Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, 11 IX 1940 r., k. 4.

¹⁶ Arolsen Archives w Bad Arolsen, Akta dotyczące Jana Ipohorskiego-Lenkiewicza [sic!], <https://collections.arolsen-archives.org/de/document/10101969>; *ibidem*, <https://collections.arolsen-archives.org/de/document/10666198> (dostęp 10 XI 2022 r.).

¹⁷ AIPN, GK 629/11788, Pismo Komendatury KL Mauthausen dotyczące Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego do inspektora obozów koncentracyjnych w Oranienburgu, 22 IV 1941 r., k. 20; J. Grzelak, *Aneks. Transport z KL Dachau do KL Mauthausen/Gusen 25/26 maja 1940 roku* [w:] *KL Gusen. Studia z dziejów polskich więźniów i pamięci społecznej*, red. W. Jarząbek, Warszawa 2022, s. 382–383.

¹⁸ Jego małżonką była Maria Lenkiewicz-Ipohorska (w niektórych dokumentach występuje jako Maria Porębska). Mieli córkę Bronisławę i dwóch synów: Wiesława i Janusza. Wiesław Lenkiewicz-Ipohorski ps. „Zagroda”, „Czapla”, „Misza” (1910–1943?) był oficerem Wojska Polskiego, uczestnikiem kampanii polskiej 1939 r., następnie służył w PSZ we Francji i w Wielkiej Brytanii. Cichociemny, zrzucony do okupowanej Polski w nocy z 30 na 31 III 1942 r. Otrzymał przydział do wywiadu ofensywnego Oddziału II KG AK jako oficer Referatu „Wschód”, gdzie kierował wywiadem na obszarze lewobrzeżnej Ukrainy. W wyniku zdrady został aresztowany przez Abwehrę 13 I 1943 r. w Kijowie. Osadzony w tamtejszym więzieniu pod nazwiskiem Michał Szewczuk, przebywał w nim do 8 III 1943 r. Następnie ślad po nim zaginął, prawdopodobnie został zamordowany przez Niemców. Zob. K.A. Tochman, *Słownik biograficzny cichociemnych*, t. II, Zwierzyniec–Rzeszów 2007, s. 79–80; J. Tucholski, *Cichociemni 1941–1945. Sylwetki spadochroniarzy*, Warszawa [1984], s. 59–60; *idem*, *Cichociemni*, Warszawa 1988, s. 326.

¹⁹ AIPN, GK 629/11788, Pismo Marii Lenkiewicz-Ipohorskiej do landrata w Makowie Mazowieckim, 30 VII 1940 r., k. 7. W teście osobowej ciechanowskiego Gestapo dotyczącej Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego nie ma odpowiedzi skierowanej do jego żony.

²⁰ *Ibidem*, Pismo posterunku Żandarmerii w Karniewie do landrata w Makowie Mazowieckim, 31 VII 1940 r., k. 8; *ibidem*, Notatka landrata w Makowie Mazowieckim, 3 VIII 1940 r., k. 8.

²¹ Po aresztowaniu Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego majątek w Leśniewie został przejęty przez Niemców, a jego żona zamieszkała w Warszawie.

²² AIPN, GK 629/11788, Pismo Marii Lenkiewicz-Ipohorskiej do RSHA w Berlinie, 20 IX 1940 r., k. 10 (tłum. z języka niemieckiego – M.C.).

Ciechanowskie Gestapo niezmiennie jednak nie wyrażało zgody na uwolnienie Lenkiewicza-Ipohorskiego, a wręcz przeciwnie – trzykrotnie przedłużało (za każdym razem na trzy miesiące) mu pobyt w obozie: we wrześniu 1940 r.²³, w grudniu tego roku oraz w marcu 1941 r.²⁴

W związku z zabiegami Marii o zwolnienie jej męża z obozu koncentracyjnego w Mauthausen RSHA w Belinie nakazał Gestapo w Ciechanowie przeprowadzenie dokładnej analizy sytuacji osobistej oraz materialnej Jana, ze szczególnym uwzględnieniem jego działalności politycznej „przed wybuchem konfliktu polsko-niemieckiego oraz zachowania wobec etnicznych Niemców”. Z kolei Tajna Policja Państwowa zadanie to zleciła landratowi w Makowie Mazowieckim. Wskazał on następnie, że Lenkiewicz-Ipohorski był właścicielem majątku w Leśniewie, którym dość dobrze zarządzał. Zwracał przy tym uwagę, że majątek ten charakteryzował się ubogą zabudową gospodarczą. Określając jego postawę polityczną, landrat makowski stwierdził, że nie zachowywał się on nienawistnie wobec Niemców. Jednocześnie stał na stanowisku, iż powrót Lenkiewicza-Ipohorskiego do Leśniewa nie jest wskazany, gdyż jego majątek został przejęty przez okupantów. Ponadto wyraził opinię, że gdyby podjęto decyzje dotyczące zwalniania przedstawicieli inteligencji polskiej z obozów koncentracyjnych, to w żadnym wypadku nie mieliby oni prawa powrotu do swoich dawnych majątków. Uważał, że należałoby raczej sprawdzić, gdzie konkretnie na terenie GG można by było ewentualnie zakwaterować te osoby, które niemieckie władze okupacyjne chciałyby zwolnić z obozów koncentracyjnych²⁵.

Jan Lenkiewicz-Ipohorski nie doczekał uwolnienia z obozu koncentracyjnego. Bardzo trudne warunki życia w KL Mauthausen doprowadziły do jego śmierci. Według lekarza obozowego bohater mojego artykułu 4 kwietnia 1941 r. zachorował i został przewieziony do szpitala w Gusen, gdzie zmarł 13 kwietnia 1941 r. o godz. 8.45²⁶. Jako oficjalną przyczynę zgonu podano zapalenie opłucnej, która miała przyczynić się do ostrej niewydolności serca i krążenia. Lekarz obozowy stwierdził, że „mimo wszelkich starań lekarskich i przyjmowania leków nie udało się uzyskać poprawy”²⁷. Tego samego dnia około godziny 10.50 dokonał on oględzin zwłok więźnia. Na jego podstawie doszedł do wniosku, że był on w „stanie odżywienia i siły” oraz miał bladoczerwony kolor skóry. Nie stwierdził żadnych śladów przemocy, w związku z czym uznał, że szczegółowa sekcja zwłok nie jest konieczna²⁸. Nie można jednak wykluczyć, że

²³ *Ibidem*, Sprawa aresztu ochronnego Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, 11 IX 1940 r., k. 6.

²⁴ *Ibidem*, Sprawa aresztu ochronnego Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, 13 XII 1940 r., k. 16; *ibidem*, Sprawa aresztu ochronnego Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, 7 III 1941 r., k. 17.

²⁵ *Ibidem*, Notatka i pismo Gestapo w Ciechanowie do landrata w Makowie Mazowieckim dotyczące zwolnienia Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego z KL Mauthausen, 28 X 1940 r., s. 13; *ibidem*, Pismo landrata w Makowie Mazowieckim do Gestapo w Ciechanowie dotyczące zwolnienia Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego z KL Mauthausen, 7 XI 1940 r., s. 14–15.

²⁶ *Ibidem*, Akt zgonu Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego w KL Mauthausen, 16 IV 1941 r., k. 21. W literaturze przedmiotu występuje błędna informacja, że Jan Lenkiewicz-Ipohorski poniósł śmierć w KL Auschwitz. Zob. P. Majewski, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 326.

²⁷ AIPN, GK 629/11788, Pismo lekarza obozowego KL Mauthausen do Komendatury KL Mauthausen dotyczące śmierci Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, 15 IV 1941 r., s. 22.

²⁸ *Ibidem*, Ustalenia z oficjalnego dochodzenia lekarza obozowego KL Mauthausen w sprawie śmierci Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, 15 IV 1941 r., s. 23. W dokumencie tym Jan Lenkiewicz-Ipohorski został określony jako „polski więzień sumienia”.

do śmierci Lenkiewicza-Ipohorskiego mogli przyczynić się funkcjonariusze obozowej SS²⁹. Zwłoki więźnia miały zostać spopielone w krematorium KL Mauthausen. Władze niemieckie ustawicznie zabraniały wysyłania urny z prochami zmarłego do krewnych³⁰.

Podsumowanie

Jan Lenkiewicz-Ipohorski był jedną z wielu ofiar niemieckiego narodowego socjalizmu, która została aresztowana i uwięziona w ramach akcji przeciwko inteligencji polskiej (Intelligenzaktion) przeprowadzonej przez organy terroru totalitarnego reżimu III Rzeszy Niemieckiej. Działania represyjne skierowane przeciwko niemu wynikały z funkcji, jakie pełnił w życiu społeczno-politycznym II Rzeczypospolitej. Został uznany przez organy niemieckiego nazistowskiego aparatu władzy za człowieka, który swoją postawą może stwarzać zagrożenie dla okupanta na ziemiach polskich. Jego aresztowanie, uwięzienie i śmierć była jednym z wielu przykładów zbrodni popełnionych przez niemiecki reżim narodowosocjalistyczny w latach II wojny światowej.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
3049/136; GK 629/11788.

Arolsen Archives w Bad Arolsen

<https://collections.arolsen-archives.org/de/document/10101969>; <https://collections.arolsen-archives.org/de/document/10666198>.

Źródła publikowane

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo warszawskie, Warszawa 1937.

Ogłoszenie generalnego komisarza wyborczego z dnia 20 września 1935 r., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19352160242/O/M19350242.pdf> (dostęp 21 XII 2023 r.).

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Kadencja IV. Sesja zwyczajna 1935/36 r. Sprawozdanie stenograficzne z 18 posiedzenia w dniu 26 lutego 1936 r., https://bs.sejm.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/IA7VXPP7R8LVPLMIBEKTXNKBL7P23A.pdf https://bs.sejm.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/IA7VXPP7R8LVPLMIBEKTXNKBL7P23A.pdf (dostęp 28 I 2023 r.).

²⁹ Na temat warunków życia, dnia codziennego i traktowania polskich więźniów obozów nazistowskich systemu Mauthausen-Gusen istnieje dosyć obszerna literatura wspomnieniowa. Zob. np. *Ocaleni z Mauthausen. Relacje polskich więźniów obozów nazistowskich systemu Mauthausen-Gusen*, oprac. K. Madoń-Mitzner, Warszawa 2011.

³⁰ AIPN, GK 629/11788, Pismo Gestapo w Płocku do komendanta Policji Bezpieczeństwa i SD na dystrykt warszawski dotyczące śmierci Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, 21 IV 1941 r., s. 24. Sąd Powiatowy w Makowie Mazowieckim 5 XII 1962 r. uznał Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego za zmarłego. Zob. AIPN, 3049/136, Formularz w sprawach o stwierdzenie zgonu i uznanie za zmarłego, s. 192–193.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Kadencja IV. Sesja zwyczajna r. 1937/38. Sprawozdanie stenograficzne z 74 posiedzenia w dniu 22 lutego 1938 r., https://bs.sejm.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/RSYIX5CY9AQP5GU5LJFX1RJSLCAM8X.pdfhttps://bs.sejm.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/RSYIX5CY9AQP5GU5LJFX1RJSLCAM8X.pdf (dostęp 28 I 2023 r.).

Skład osobowy Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1935.

Wspomnienia

Ocaleni z Mauthausen. Relacje polskich więźniów obozów nazistowskich systemu Mauthausen-Gusen, oprac. K. Madoń-Mitzner, Warszawa 2011.

Opracowania

Budelewski D., *Powiat Maków Mazowiecki w latach Drugiej Rzeczypospolitej. Życie polityczne, społeczno-gospodarcze, szkolnictwo i kultura*, Maków Mazowiecki 2015.

Grzelak J., *Aneks. Transport z KL Dachau do KL Mauthausen/Gusen 25/26 maja 1940 roku [w:] KL Gusen. Studia z dziejów polskich więźniów i pamięci społecznej*, red. W. Jarząbek, Warszawa 2022.

Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej, red. J. Majchrowski przy współprac. G. Mazura i K. Stepana, Kraków 1994.

Majewski P., *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. III: K–Ł, red. G. Mazur, Warszawa 2005.

Przeiętka M., *Akcja Gestapo przeciwko polskiej inteligencji w rejencji ciechanowskiej. Aresztowani i deportowani do obozów koncentracyjnych w III Rzeszy w kwietniu 1940 r.*, Warszawa 2020.

Przeiętka M., *Aresztowania i deportacje do obozów koncentracyjnych z ziem wcielonych do Rzeszy w kwietniu i maju 1940 r. Próba oszacowania skali Intelligenzaktion*, „Dzieje Najnowsze” 2022, nr 1.

Tochman K.A., *Słownik biograficzny cichociemnych*, t. II, Zwierzyniec–Rzeszów 2007.

Tucholski J., *Cichociemni*, Warszawa 1988.

Tucholski J., *Cichociemni 1941–1945. Sylwetki spadochroniarzy*, Warszawa [1984].

Wardzyńska M., *Był rok 1939. Operacja niemieckiej policji bezpieczeństwa w Polsce Intelligenzaktion*, Warszawa 2009.

Wesołek I., *Monografia m. Makowa-Maz.*, Maków Mazowiecki 1938 [reprint Maków Mazowiecki 1993].

STRESZCZENIE

Artykuł omawia losy okupacyjne Jana Lenkiewicza-Ipohorskiego, działacza społeczno-politycznego oraz ziemianina mieszkającego w okresie II RP i początkach okupacji niemieckiej we wsi Leśniewo w powiecie makowskim. W kwietniu 1940 r. został aresztowany przez Gestapo w ramach akcji przeciwko polskiej inteligencji (Intelligenzaktion) na terenie rejencji ciechanowskiej, a następnie wywieziony do obozu koncentracyjnego. Jan Lenkiewicz-Ipohorski zmarł w KL Mauthausen-Gusen w kwietniu 1941 r.

Słowa kluczowe: Jan Lenkiewicz-Ipohorski, III Rzesza Niemiecka, Intelligenzaktion, narodowy socjalizm, rejencja ciechanowska, zbrodnie nazistowskie, Gestapo, obozy koncentracyjne, KL Dachau, KL Mauthausen-Gusen.

ABSTRACT

The article discusses the occupation fate of Jan Lenkiewicz-Ipohorski, a socio-political activist and landowner living in the village of Leśniewo in the Maków powiat during the Second Polish Republic and the early days of the German occupation. The Gestapo arrested him in April 1940 as part of an operation against the Polish intelligentsia (Intelligenzaktion) in the Ciechanów district, and later deported to a concentration camp. Jan Lenkiewicz-Ipohorski died in the Mauthausen-Gusen concentration camp in April 1941.

Key words: Jan Lenkiewicz-Ipohorski, Third German Reich, Intelligenzaktion (Intelligentsia mass shootings), National Socialism, Regierungsbezirk Zichenau (rejencja ciechanowska), Nazi crimes, Gestapo, concentration camps, KL Dachau, KL Mauthausen-Gusen.